

som indhold, der præger Becketts bog om Frederiksborg ¹⁾. — Sluttelig bør det fremhæves, at det skyldes Carlsbergfondet (dels direkte, dels indirekte gennem Frederiksborgmuseet), at begge disse bøger har kunnet se lyset i et så anseligt og smukt udstyr.

Jørgen Olrik.

Johs. Lindbæk: De danske Franciskanerklostre.
Kbhvn. 1914. Gad.

Vilh. Lorenzen: De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie. Kbhvn. 1914. 4°. Gad.

Siden Daugaard i 1830 udgav sit Prisskrift „Om de danske Klostre i Middelalderen“, er der kommet talrige Bidrag dels til Munkevæsenets almindelige Historie — saaledes den af Knudsen udgivne Krønike om Franciskanernes Fordrivelse og Hertzsprungs smukke Afhandling i dette Tidsskrift. — dels og navnlig til de enkelte Klostres Historie. Ingen har derimod prøvet paa at tage Emnet op til en ny samlet Behandling, uagtet dette vel kunde gøres nødvendig, da Daugaards for sin Tid gode Bog udelukkende hviler paa de dengang trykte Kilder, og hans Fremstilling ogsaa af andre Grunde trænger haardt

¹⁾ En samling småindvendinger af sprogligt og reelt indhold vil belyse dette. — Bogen indeholder temmelig mange trykfejl og små unøjagtigheder med henvisninger o. l.; og sproget er ikke overalt rigtig plejet. I forordet læses: udvinde gamle Bygningsregnskaber; der menes: udnytte gl. B. — S. 18 tales om en Natstald til at opstalde Kongens Heste i, naar de skal beslaas; udtrykket er uheldigt valgt, da en natstald slet ikke er nogen virkelig stald, men en tømmerkonstruktion med buglænke til at anbringe hesten i, så længe den skos (tysk notstal, tvangsindretning; jfr. kalkmaleri i Stubbekøbing kirke, Magnus Petersens Kalkmalerier T. 15). — S. 33 er sætningsbygningen ret uheldig. — Vinduesantallet s. 69 l. 4 f. n. stemmer ikke med planen s. 35. — S. 27 påbegyndes et citat på dansk og fortsættes på tysk. — S. 252 citeres en vistnok ellers ukendt forfatter Havavel; skal sikkert være Havard; s. 261 læses Herkulesbogen isteden for Herkuleslogen; m. m.

til at revideres. Museumsinspektør C. Neergaards talrige og dygtige Afhandlinger opfattedes almindelig som Forarbejder til en ny Klosterhistorie, men Forholdene førte ham helt over til andre Studier, og det Haab, man nærede om, at denne meget vigtige Opgave endelig skulde blive løst, blev saaledes skuffet.

Det maa derfor hilses med megen Glæde, at Dr. Johs. Lindbæk har taget Sagen op, dog saaledes at han har udskudt hele den bygningshistoriske Side, idet Cand. mag. Vilh. Lorenzen samtidig har paabegyndt et Parallelarbejde om Klosterbygningerne. Omend denne Deling selvfølgelig medfører adskillige Gentagelser, er den dog fuldt forsvarlig. Formelt fordi Bygningsbeskrivelser med tilhørende Opmaalingstegninger og andre Gengivelser nu engang kræver en Sidestørrelse udover det normale, reelt fordi det selvsagt kun sjældent vil være muligt for den samme at mestre saa forskelligartet Materiale som Aktstykket og Mindesmærket. Paa en Maade danner de to ovenfor anførte Skrifter begge 2. Bind af de paagældende Værker, idet Forfatterne alt tidligere har behandlet Helligaandsordenen, Lorenzen alene, Lindbæk sammen med Kammerherre Stemann. Det var dette Arbejde, der gav ham Lyst til at tage fat paa den Løsning af Opgaven i sin Helhed, hvortil han baade ved sit fleraarige Arbejde i Rom og sin tidligere litterære Virksomhed havde de bedste Forudsætninger.

Ganske naturlig har den mægtige Forøgelse af Kildematerialet siden Daugaards Tid nødvendiggjort en Ændring af Værkernes Plan. Medens Daugaard nemlig efter sin almindelige Indledning behandlede Klostrene rent topografisk uden at lade de forskellige Ordener danne et samlet Hele, fremtræder de to nye Klosterhistorier som en Række Monografier over de enkelte Ordener. Begyndelsen er da gjort med Franciskanerne, vel nok den mest populære af alle Munkeordener at dømme efter den rivende Hast, hvormed den bredte sig. Allerede 9 Aar efter at Graabrødrene kom „paa deres bare Ben“ til Danmark, havde de 10 Klostre, og inden d. 13. Aarhundredes Udgang 20. Men derefter standser Bevægelsen for først at fortsættes under Erik af Pommern og ved Aarhundredskiftet, hvor de to Dronninger, Dorothea og Kristine, var „de smaa Brødrer“ ivrige Venner

Overhovedet har Ordenen staaet højt i Gunst hos denne Verdens Store — selv dens argeste Fjende Mogens Gøye testamenterede den 1514 100 Mk., sin Hest og sit Harnisk! — men ogsaa af Byernes lavere Lag maa den have været yndet at dømme efter de talrige Forbindelser mellem den og Lavene, som det er lykkedes Forf. at paavise. Derimod har dens Betydning for Landbefolkningen næppe været stor. Med Rette fremhæver Forf. her overfor Dr. Ellen Jørgensen den ringe Indflydelse, Ordenshelgene har haft paa Navneskikkene, og den Sjældenhed, hvormed de fremtræder i vor kirkelige Kunst; her er der forøvrig i den allersidste Tid kommet et nyt Exempel, idet der i Birkerød Kirke er bleven afdækket nogle fra 14. Aarhundrede stammende Kalkmalerier af Franciscus og Clara.

Fremstillingen falder naturlig i to Dele, en speciel, hvor der gøres Rede for de enkelte Klostre ordnede efter Custodier, og en almindelig med Oversigt over selve Ordenens Historie. Ogsaa de svenske og norske Klostre hørte under „Provinsen Dacia“, og med stadig Henblik til disse skildres Ordenens Indvandring, dens Organisation, det ikke altid lige gode Forhold til de øvrige Munkeordener og Sekurlærgejtigheden samt Klostrenes Reform i Slutningen af det 15. Aarh., der just ikke synes at have været altfor dybtgaaende, siden endog de reformerede Brødre „Observanterne“ i stærkeste Strid med de skærpede Ordensregler jævnlig modtager personlige Gaver¹⁾. Indgaaende fortælles der om Ordenens sidste Dage, hvor Uddrivelsen gaar ligesaa hastig som i sin Tid Indvandringen; 1528 begynder Angrebene, og 4 Aar efter er der kun 7 Klostre tilbage af 29. Ikke blot i selve den bevægede Samtid men endnu Aarhundreder senere var Tiggermunkene i højere Grad end nogen anden Del af den katolske Gejstlighed Syndebukkene, der maatte bære de voldsomste Angreb. I god Overensstemmelse med nyere dansk Historieskrivnings ændrede Syn paa Refor-

¹⁾ Derimod maa man fritage dem for Beskyldningen for at have drevet Hestehandel (S. 71), idet Forf. har misforstaaet det i Testamenter jævnlig forekommende Udtryk „at indride“! Jfr. Troels-Lund, Dagligt Liv. XIV. Folkeudg. S. 11. Ogsaa Mogens Gøyes ovenfor omtalte Gave er af denne Art.

mationen har Forf. ganske forladt dette Standpunkt og gør med Rette gældende, at saagodtsom alle de Bebrejdelser, der af Reformatorerne rettes mod Tiggermunkene, ikke saa meget rammer disse som Munkevæsenet i sin Helhed. Snarest er han her gaaet lidt for vidt i sin Retfærdighedstrang — han er saaledes næsten mere „katolsk“ end f. Ex. Poul Helgesen! — og man forstaar godt, at hans Bog har fundet en endogsaa særdeles velvillig Modtagelse inden for dansk-katolske Krese! Hele denne almindelige Del, til hvilken slutter sig Lister over Ordensministre og Kapitler, der meget passende er henvist til Noterne, læses med stor Interesse. Den virker grundig og paalidelig og er samtidig livlig og fornøjelig skreven. Naar dette sidste ikke kan siges om den specielle Del, er Skylden ikke Forfatterens. Kilderne flyder her saa sparsomt, at vor Viden om de enkelte Klostre gennemgaaende er uendelig ringe. Nogle Notitser om Grundlæggelsen fra den flittige Samler Peder Olsen, nogle spredte Testamentgaver og endelig som en forsonende Slutning Udjagelseskronikens malende om end næppe altfor objektive Skildring af Trængselstiden. Alene Klareklostret i Roskilde danner en Undtagelse; da dets Arkiv er fortrinligt bevaret, og da Forf. her endog har kunnet raade over saa sjældne Ting som flere Privatbreve fra Nonner, bliver Fremstillingen af dette Klosters Historie langt mere dybtgaaende og faar en ganske anden Kolorit end ellers muligt. I Noterne har Forf. sammenstillet en Oversigt over dette Klosters Gods, der giver et ganske ejendommeligt Indtryk af, hvor langt man har fjærnet sig fra Idealet, thi en Godsbesiddelse paa antagelig en 200 Gaarde, svarer unægtelig ikke helt til den hellige Frants' Krav om absolut Fattigdom! Uheldigvis mangler den Jordebog, der er nødvendig for at give et samlet Billede af Klostret som Godsejer, en Opgave som det for Herreklostrenes Vedkommende vil være overordentlig interessant at faa taget op til nærmere Undersøgelse. Specielt skal her Esrom anbefales til Forf.s Velvilje. Takket være Brevbogen og den fortrinlige Jordebog fra 1497, der ikke blot som sædvanlig indeholder Landgildeafgifterne, men tillige gør Rede for Bøndernes Hoveripligt, vil det her

være muligt at give en Fremstilling af et sent-middelalderligt Storgods, der vil have den allerstørste Betydning.

En Ting var Ordenens Venner og Fjender paa Reformationstiden lige enige om at angribe, nemlig Klosterbygningernes overdrevne Pragt. „Kosteligere end nogen Herregaard“ hedder det om dem hos Frants Vormordsen, medens Poul Helgesen karakteriserer dem som „Palads og Herresæde, saa at Fyrster og Bisper kunde næppeligen slig Bygning afstedkomme“. Og det skal villig indrømmes, at sammenlignet med, hvad der ellers kendes af middelalderlig dansk Købstadarkitektur, er Ordene ikke for stærke. Heldigvis har Tiden faret mindre grumt frem mod Bygningerne end mod Brevene. Alt i alt kendes 6 Klosterkirker enten gennem de nu staaende Monumenter (Horsens, Nykøbing paa Falster og Ystad) eller gennem nogenlunde paalidelige Gengivelser (Viborg, Odense og Svendborg), og af selve Klosterbygningerne er større eller mindre Dele i Behold i Flensborg, Viborg, Odense, Nykøbing, Ystad og først og fremmest i Slesvig. Men om de fleste gælder det ganske vist, at der næppe er Sten paa Sten tilbage af dem, saaledes at man udelukkende er henvist til de skrevne Kilders magre og summariske Oplysninger. Det maa dobbelt beklages, at Klareklostret i Roskilde, hvis Arkiv er saa fortrinligt bevaret, hører til denne sidste Kategori. Her som intet andet Sted havde der ellers været en Lejlighed til at paapege en Række sikkert daterede Monumenter og derigennem bøde noget paa det Savn, der gør sig saa stærkt gældende i vor ældre Arkitekturhistorie og snartsagt umuliggør ethvert Forsøg paa eksakt Datering. Som Forholdene nu ligger, hvor man næsten udelukkende maa datere ud fra stilistiske Grunde, staar man Gang efter Gang overfor det Spørgsmaal: Hvorlænge varede da den romanske Stil eller Gotikens forskellige Perioder, et Spørgsmaal, der yderligere kompliceres ved, at Svaret næppe bliver det samme i Landets forskellige Egne. Netop Lorenzens Skrift indeholder et godt Exempel herpaa. Klosterbygningerne i Slesvig er utvivlsomt baade de interessanteste og bedst bevarede af samtlige Franciskanerstiftelser paa gammeldansk Grund. Kirken er

ganské vist nedrevet, men ellers staar de tre Fløje samt to anseelige Tilbygninger i nogenlunde urørt middelalderlig Stand. Om Anlægstiden vides kun, at Klostret er stiftet kort efter 1232, og Bygningerne skal efter en stedlig Tradition være fuldendte 1240. Som de nu staar, indeholder de adskillige tidliggotiske Træk, men virker ellers udpræget gotisk, delvis endog sengotisk. Af stilistiske Grunde sætter Lorenzen dem til „Aarene omkring 1300“, alene den nordøstre Tilbygning antager han — sikkert med Rette — for noget, omend ikke meget ældre. Herimod har en saa udmærket Kender af Hertugdømmernes ældre Arkitektur som Provincialkonservator Professor Haupt forsvaret Overleveringen og gjort gældende, at vi i Klostret har et Anlæg fra 1240 (Kunstchronik XXVI, Nr. 8). Det er umuligt at udtale sig med Sikkerhed om en Bygning, som man ikke kender af nøje Selvsyn, men skulde der skiftes Sol og Vind mellem de to Parter, vilde jeg være mest tilbøjelig til at tro, at man hverken i Aarene kort før 1240 eller omkring 1300 selv i Danmarks sydligste By kan have bygget i en saa udpræget gotisk Stil. Langt snarere synes de mange sene Træk f. Ex. de fladbuede Vinduer mig at tyde paa, at selvom Kærnen er tidliggotisk — thi herom kan der ikke være Tvivl — er Bygningerne ved Middelalderens Slutning bleven underkastede en vidtgaaende Istandsættelse, der paa mange Maader har omdannet dem. Ogsaa den Skildring, der 1499 gives af Klostret: „Huse og Bygninger ligger hen, faldne sammen og som Ruiner“, forekommer mig at tyde i denne Retning, selvom man naturligvis skal omgaas slige Udtalelser med nogen Varsomhed og ikke tage dem altfor bogstavelig. En nærmere Begrundelse heraf vilde dog falde udenfor dette Tidsskrifts Rammer, ligesom det her ikke er Stedet til at give nogen mere indgaaende Anmeldelse af denne dygtige Bog, bag hvilken ligger et stort Undersøgelsesarbejde, og hvis Bygningsbeskrivelser, der ledsages af en Række Opmaalinger af Arkitekt Chas. Christensen, gennemgaaende er klare og forstaaelige, om man end til Tider nok kunde have ønsket en noget større Detaljering og lidt mere Paapasselighed ved Nedskrivningen (det kniber saaledes ikke sjældent med Verdenhjørnerne!). Forf.s Hovedresultat, at Fran-

ciskanerarkitekturen ikke sonderer sig ud fra Tidens almindelige kirkelige Bygningskunst, kan Anm. i det hele tiltræde, omend man næppe kan benægte, at den sammen med den øvrige Munkearkitektur har virket fremmende for Gotiken, ikke mindst for Gotikens Plananlæg. Fremstillingen omfatter saavel de bevarede som de forsvundne Klosteranlæg. Det forekommer dog Anm., at adskilligt taler for at ændre denne Plan, i de kommende Bind kun at medtage de Bygninger, af hvilke der dog er noget tilbage, og overlade Resten til Dr. Lindbæk. Naturligvis maa den Honning, der kan suges ud af Dokumenterne om de helt forsvundne Klostre, ikke gaa tilspilde men udnyttes i den Oversigt, hvormed dette ligesom det tidligere Bind slutter. Den giver en samlet Oversigt over Ordenens Byggevirksomhed og Byggesæt samt en Redegørelse for den antagelige Anvendelse af de enkelte Bygninger og Rum, der paa sine Steder kan være lidt for almindelig og vidtsvævende, men dog er saa velskreven, at den læses med Fornøjelse. Blot skulde man synes, at det her efterhaanden maa blive vanskeligt at undgaa Gentagelser, og at en Sammenstilling af de to store Grupper: Herreklostre og Tiggerklostre havde været at foretrække, noget der forøvrig ogsaa gælder den egentlige Klosterhistorie.

M. Mackeprang.
